

έξουσία και κεντρικός πυρήνας στη μορφή και δομή της πόλης

του
Νίκου Πολυδωρίδη

Ph. D. Πολεοδομίας-Χωροταξίας

Η πόλη αποτελεί πρωτογενή μορφή κοινωνικής οργάνωσης στο χώρο, και του χώρου. Τα δύο θεμελιώδη στοιχεία που τη συνθέτουν είναι ένα πλέγμα κοινωνικών σχέσεων και ένα σύμπλεγμα δομών στο χώρο. Οι κοινωνικές σχέσεις στην πόλη εκφράζονται μέσα από πολύπλοκες διαδικασίες αλληλεπίδρασης, στις πολιτικές και οικονομικο-κοινωνικές σφαίρες της οργανωμένης ανθρώπινης κοινότητας. Οι διαδικασίες αυτές εκτυλίσσονται σε συγκεκριμένο περιβάλλον, που οργανώνουν και εκμεταλλεύονται. Η πόλη είναι ταυτόχρονα τρόπος οργανωμένης κοινωνικής ζωής και κτιστό περιβάλλον.

Γενικό χαρακτηριστικό στη δομή της πόλης είναι η διαφοροποίηση στην κατανομή των στοιχείων της στον αστικό χώρο. Κάθε περιοχή της πόλης παρουσιάζει ένα διαφορετικό πλέγμα δραστηριοτήτων. Η ένταση των ροών ανάμεσα στις επί μέρους περιοχές ποικίλλει σε μεγάλο βαθμό. Πυκνότητα, όγκος, «ύψη» και «χαρακτήρας» («texture» και «grain»), είναι κι αυτά έντονα διαφοροποιημένα από περιοχή σε περιοχή.

Η διαφοροποίηση αυτή στη δομή του αστικού χώρου δεν μοιάζει να είναι τυχαίο φαινόμενο. Αντίθετα, μία εσωτερική λογική φαίνεται να ακολουθείται, που παίρνει τη μορφή περισσότερο ή λιγότερο ξεκάθαρης σύγκλισης. Δραστηριότητες, ροές, αξίες γης, πυκνότητες και άλλα χαρακτηριστικά του δομημένου αστικού χώρου συνήθως κατανέμονται στην πόλη με τη μορφή κυρτής καμπύλης: κάποιο σημείο του χώρου παρουσιάζει έξαρση και μέγιστες τιμές της υπόψη μεταβλητής, και από εκεί και πέρα οι τιμές μειώνονται όσο η απόσταση από το σημείο αυτό μεγαλώνει.

Η μορφή αυτή κατανομής φαινομένων στο χώρο της πόλης, δεν αποτελεί φυσικά γενικό νόμο της αστικής δομής, εφαρμόσιμο σε όλα τα στοιχεία της, σε όλους τους τόπους και χρόνους. Μάλλον αποτελεί γενικευμένη άπλη εμπειρική παρατήρηση. Η σημασία της όμως έγκειται άλλου: στο ότι τέτοιες καμπύλες κατανομής στοιχείων του χώρου τείνουν να αλληλοεπικαλύπτονται. Η τάση αυτή των δομικών στοιχείων του αστικού χώρου να συγκλίνουν προς μία συγκεκριμένη περιοχή ή σημείο, ορίζεται σαν το χαρακτηριστικό φαινόμενο της κεντρικότητας: κεντρικότητα είναι η τάση των στοιχείων του χώρου να κατανομούνται συγκλίνοντας γύρω από ένα συγκεκριμένο πυρήνα: το κέντρο της πόλης.

Στη μελέτη αυτή προτείνεται ένα μοντέλο που περιγράφει τη διαδικασία δημιουργίας κεντρικού πυρήνα στη δομή της πόλης. Το μοντέλο επιχειρεί να εξηγήσει:

- (α) Γιατί και πώς ένας τέτοιος πυρήνας δημιουργείται αρχικά.
- (β) Πώς ή μορφή και η δομή του κεντρικού πυρήνα αλλάζει με το χρόνο.

(γ) Ποιές είναι οι σχέσεις και άλληλοεξαρτήσεις ανάμεσα στον πυρήνα και τον υπόλοιπο αστικό χώρο.

σημείο άφετηρίας

Ίστορικά, ο κεντρικός πυρήνας της πόλης κατέχει εξέχουσα θέση. Η Αγορά στην κλασική ελληνική πόλη, το ρωμαϊκό Φόρουμ, ή μεσαιωνική καθεδρική πλατεία, ή αναγεννησιακή πιάτσα, όλα θεωρούνταν (και ήταν) συγκεντρωτικές εστίες πολιτικής, οικονομικής, και κοινωνικής δραστηριότητας. Όλα αποτελούν σήμερα σύμβολα παλιών μεγαλειών, τόπους ξεπερασμένων διαδικασιών.

Ο έπιφανής και εξουσιαστικός ρόλος του κεντρικού πυρήνα γνώρισε αρχικά δραματική ένταση στη σύγχρονη εποχή. Ο πυρήνας της μητρόπολης δέχθηκε σφοδρές τīs επιπτώσεις της αστικοποιημένης επανάστασης. Λειτουργικά μετατράπηκε σε «επιχειρησιακό κέντρο» (central business district, CBD), τό κατ' έξοχήν κέντρο της καπιταλιστικής πόλης. Απέκτησε έξοντωτική πυκνότητα, εξορθάλμη άρχιτεκτονική φόρμα, υπερβολική συγκέντρωση δραστηριοτήτων, άδιαχώρητες ροές ανθρώπων και όχημάτων, άπλησίστες τιμές γης. Σε μερικές μητροπόλεις μάλιστα, τό κέντρο έφθασε νά είναι υπερβολικά πυκνό, πολυάνθρωπο, θρόμικο, ακριβό. Με αποτέλεσμα μιά αντίστροφη πορεία, *αποκέντρωσης*, νά είναι τά τελευταία χρόνια αισθητή, αφαιρώντας από τό κέντρο σημαντικό μέρος άπ' τήν παλιά αίγλη του.

Ο πυρήνας της πόλης δέχεται ταυτόχρονα επίθεση και έννοιολογικά. Έχει ύποστηριχθεί ότι τό κέντρο είναι άπαρχαιωμένο κατάλοιπο ξεπερασμένων μορφών αστικής δομής (Webber 1969, Boyce 1963). Τό κέντρο της πόλης, σύμφωνα μ' αυτή τήν επιχειρηματολογία, δέν μπορεί, *ούτε πρέπει* νά παίξει πιά τόν «παραδοσιακό» του ρόλο, *σάν* τό πιο προσπελάσιμο (accessible) σημείο στό χώρο, τό κέντρο σύγκλισης και άναδιανομής ανθρώπων, προϊόντων, ιδεών. Με τό αυτόκινητο και τό τηλεφωνο, γιά νά περιοριστεί κανείς στό δυό πιο έξοφθαλμα στοιχεία της πρόσφατης «επανάστασης» στις επικοινωνίες, τό κέντρο δέν είναι πιά απαραίτητο, συνεχίζει τό επιχειρήμα. Αντίθετα, τείνει μάλλον νά μετατραπεί σε εμπόδιο γιά τήν άποδοτικότερη *ανάλλαγή* προϊόντων, ύπηρεσιών, μηνυμάτων. Η ιδέα του κεντρικού πυρήνα χάνει έτσι όλη σχεδόν τή σημασία της γιά τήν πολεοδομική όργάνωση. Μερικοί προχώρησαν άκόμη περισσότερο στην πλήρη άπόρριψη κάθε ίχνους κεντρικότητας. Γι' αυτούς, τό άπόλυτο δράμα γιά τήν πόλη του μέλλοντος σκιαγραφεί μιά συνεχή «σχάρα» (grid) όργανωμένων δικτύων επικοινωνίας, όπου ένσωματώνονται τυποποιημένα κελφώδη δραστηριότητων.

Παρ' όλα αυτά, τό κέντρο της πόλης εξακολουθεί σήμερα νά είναι τό κορυφαίο στοιχείο της δομής της. Καί *σάν* έννοια θεωρείται άκόμη έλκυστική και άπαραίτητη. Στά διάφορα πολεοδομικά σχέδια τό κέντρο εξακολουθεί νά κρατάει μιά τιμητική θέση και άφιερώνεται μεγάλο μέρος της προσπάθειας στην «ανάπλασή» του. Ουτοπικές μελέτες και σχήματα περιγράφουν τό κέντρο μέ ρομαντικές εικόνες, όπου «δράση» και «άτιμόσφαιρα» συνυπάρχουν σε ένα «κόσμιο» περιβάλλον, όπου φυσικά βασιλεύει ο πεζός. Άκόμη και ή πόλη του Λός Άντζελες, τό τερατούργημα αυτό της σύγχρονης κουλτούρας του αστικοποιημένου Λεθιάθαν, πολεοδομεί μέ ένθουσιασμό τήν «κεντρόπολη» του.

τό κέντρο στην κλασική πολεοδομική θεωρία

Πολυάριθμα «μοντέλα» της δομής του αστικού χώρου έχουν κατά καιρούς παρουσιαστεί, και κάθε ένα προσφέρει τή δική του προοπτική στό γιατί και τό πώς του κεντρικού πυρήνα.

Η κλασική άποψη διαμορφώθηκε στό δεκαετία του 1920 από τή «Σχολή του Σικάγου», πού πρωτοστάτησε στην «κοινωνικο-οικολογική» αντιμετώπιση της δομής της πόλης. Τό μοντέλο τών «ομόκεντρων κυκλών» βλέπει τήν πόλη *σάν* σειρά από δακτυλίους διαφοροποιημένης λειτουργίας, πού άρχίζει από τόν κεντρικό πυρήνα και τελειώνει στό μεγαλοαστικά προάστια. Η θεωρία τών «τομέων» εισάγει τήν τομεακή διάκριση, εξαίροντας τόν ρόλο τών μεγάλων κυκλοφοριακών άξόνων πού ξεκινούν άκτινωτά από τό κέντρο. Τέλος, ή θεωρία τών «πολλαπλών πυρήνων» ύπογραμμίζει τή σημασία τών δευτερευόντων κέντρων πού έρχονται νά πλαισιώσουν τόν πυρήνα.

Μιά έναλλακτική θεώρηση, μέσα στό ίδια θεωρητικά πλαίσια, ύπογραμμίζει τήν εμπειρικά διαπιστωμένη κανονικότητα στην κατονομή του αστικού πληθυσμού. Η πυκνότητα είναι μείγιστη κοντά στό κέντρο, και μειώνεται βαθμιαία (μέ άρνητική έκθετική συνάρτηση) όσο άπομακρυνόμαστε άπ' αυτό.

Η θεωρία της «κεντρικής θέσης» (central place), αρχικά διαμορφωμένη γιά περιφερειακές δομές, εφαρμόζεται έξισου και γιά τήν έσωτερική δομή της πόλης. Τό κέντρο αποτελεί τήν κατ' έξοχή «κεντρική θέση», πρώτη στην ιεραρχία θέσεων, όπου συγκεντρώνονται οι πιο έξειδικευμένες και έκτεταμένες άκτινοβολίας λειτουργίες.

Η *οικονομική* πλευρά στην κατανόηση της δομής της πόλης διαφοροποιείται κάτω από τήν παραδοσιακή θεωρία. Ο κεντρικός πυρήνας είναι τό κέντρο άναφοράς στην αγορά γης. Μιά και τό κέντρο είναι ή πιο επιθυμητή θέση, ή αξία γης εκεί είναι ή ύψηλότερη, και μειώνεται θαθμιαία όσο άπομακρυνόμαστε άπ' αυτό. Άπό τήν άλλη

μεριά, τὸ μεταφορικό κόστος αὐξάνεται μὲ τὴν ἀπόσταση. Οἱ διάφορες «λειτουργίες» (functions) (καταστήματα, γραφεῖα, κατοικίες) ἀναγνωρίζονται ἢ μίᾳ τὴν ἄλλη στὰ πλαίσια τῆς ἀγορᾶς γιὰ θέσεις πού μεγιστοποιοῦν τὴν ὠφέλειά τους (utility). Οἱ θέσεις πού παίρνουν τελικά οἱ λειτουργίες αὐτὲς καθορίζονται ἀπ' τὴ δυνατότητα νὰ τὶς «ἀγοράσουν» οἱ ἠνδιαφερόμενοι.

Ἄλλες αὐτὲς οἱ θεωρίες καὶ ἔννοιες βασίζονται σὲ μίᾳ κοινῇ παραδοχῇ συμπεριφορᾶς στὸ χῶρο, πού μοιάζει νὰ ξεκινᾷ ἀπὸ τὶς ἀκόλουθες ἀρχές:

- (1) Ἡ κατονομή στὸ χῶρο τῆς ἀνθρώπινης δραστηριότητος ἀντικατοπτρίζει τὴν ὁργανωμένη προσαρμογὴ στὸν παράγοντα ἀπόσταση.
- (2) Χωροθετικές ἀποφάσεις παίρνονται ἔτσι ὥστε νὰ ἐλαχιστοποιοῦν τὶς ἐπιπτώσεις τῆς ἀπόστασης.
- (3) Κάθε θέση στὸν ἀστικό χῶρο συνοδεύεται ἀπὸ ἓνα βαθμὸ προσπελασιμότητας, ἀλλὰ ὀρισμένες θέσεις εἶναι πολὺ πῖο προσπελάσιμες.
- (4) Ὑπάρχει ἡ τάση συγκέντρωσης (συσσώρευσης) τῶν δραστηριοτήτων στὸ χῶρο, ὥστε νὰ ἐπωφελοῦνται ἀπὸ οἰκονομίες κλίμακος.
- (5) Ἡ ὁργάνωση τῆς ἀνθρώπινης δραστηριότητος εἶναι στὴ βάση τῆς ἱεραρχικοῦ χαρακτήρα.

Ἀπὸ τὶς πῖο πάνω ἀρχές, πού καθορίζουν τὸ πλαίσιο προσέγγισης τοῦ χῶρου στὴν κλασικὴ θεωρία, ἀβίαστα βγαίνει τὸ συμπέρασμα ὅτι οἱ βασικὲς ἔννοιες εἶναι ἡ *προσπελασιμότητα*, ἡ *συγκέντρωση-συσσώρευση* καὶ ἡ *ἰεράρχηση*. Ὀπλισμένη μὲ τὶς τρεῖς αὐτὲς ἔννοιες, ἡ κλασικὴ θεωρία προσπαθεῖ νὰ συλλάβει τὶς δυνάμεις πού ὁργανώνουν τὸν ἀστικό χῶρο καὶ πού φέρνουν ὅλα τὰ στοιχεῖα τοῦ χῶρου κοντὰ σὲ ἓνα «συνειδητό» σύνολο. Περιληπτικά, καταλήγει στὴν ἀκόλουθη θέση γιὰ τὸ κέντρο τῆς πόλης καὶ τὸ φαινόμενο τῆς κεντρικότητας:

1. *Τάση γιὰ συγκέντρωση-συσσώρευση*: Ὁ ἄνθρωπος εἶναι ζωὸ κοινωνικό. Ἐτσι, ἔχει τὴν τάση νὰ πλησιάζει ἄλλους ἀνθρώπους, γιὰ νὰ ἐπικοινωνήσει, νὰ συνδιαλλαγῇ, νὰ ἀλληλεπιδράσει.
2. *Ὁργάνωση τῆς δομῆς τοῦ χῶρου*: Φυσικὰ εἶναι ἀδύνατο ἡ συσσώρευση αὐτὴ νὰ γίνῃ σὲ ἓνα καὶ μόνο σημεῖο τοῦ χῶρου. Ἐτσι, ἡ χωροθετικὴ κατανομή τῶν δραστηριοτήτων καταλαμβάνει μεγαλύτερη ἔκταση. Τὰ μέσα πού διαθέτει ἡ κοινωνικὴ ὁμάδα γιὰ νὰ ἐξεπεράσει τὸν παράγοντα ἀπόσταση καθορίζουν κατὰ μεγάλο μέρος τὸ πόσο συμπαγῆς θὰ εἶναι ἡ πόλη.
3. *Κεντρικὴ θέση*: Γιὰ ἱστορικούς, ἑδαφομορφολογικούς ἢ κυκλοφοριακοὺς λόγους, ἡ περιοχὴ κοντὰ στὸ (γεωγραφικό, ἱστορικό) κέντρο θάρους εἶναι τὸ πῖο *προσπελάσιμο* σημεῖο. Ἐτσι δημιουργεῖται ὁ χῶρος ὅπου συσσωρεύονται οἱ λειτουργίες ἐκεῖνες πού ἐπιδίδουν μέγιστη

προσπελασιμότητα. Ὁ ἀστικός χῶρος ὁργανώνεται ἱεραρχικά γύρω ἀπ' αὐτὸν τὸν πυρήνα. Ἡ μείωση τῆς προσπελασιμότητας, ὅσο ἀπομακρυνόμαστε ἀπὸ τὸ κέντρο, ἀκολουθεῖται ἀπὸ παράλληλη μείωση στὶς πυκνότητες, στὶς ἀξίες γῆς, στὶς συγκεντρώσεις λειτουργιῶν καὶ τὰ σχετικά.

4. *Ἐξωτερικές δυνάμεις ἀλλαγῆς*: Ἡ αὐξησὴ τοῦ πληθυσμοῦ προκαλεῖ τὴ γενικότερη ἐπέκταση τῆς δομῆς τῆς πόλης. Ὑψηλότερα εἰσοδήματα ὀδηγοῦν σὲ μεγαλύτερη «κατανάλωση» ἀστικῆς γῆς καὶ στὴν ἀνάπτυξη τῶν προαστίων. Οἱ βελτιώσεις στὰ μέσα μεταφορᾶς καὶ ἐπικοινωνίας ἐπιτρέπουν τὴν ἐλαχιστοποίηση τῆς ἐπίδρασης πού ἔχει ἡ ἀπόσταση πάνω στὴν ἐκλογὴ θέσης. Ἡ μητρόπολη ἀποκεντρώνεται.
5. *Ἡ διάχωση τοῦ κέντρου*: Πολλὲς κεντρικὲς λειτουργίες, γιὰ διάφορους λόγους, ἀκολουθοῦν αὐτὸ τὸ ρεῦμα πληθυσμιακῆς ἀποκέντρωσης. Ὁ πυρήνας ἔχει πᾶναι ἔτσι κι ἄλλιως πρὸ πολλοῦ νὰ εἶναι ἱκανοποιητικά προσπελάσιμος, μὲ τὴν κυκλοφοριακὴ συμφόρηση πού τὸν χαρακτηρίζει.

Εἶναι φανερό ὅτι δολόκληρη αὐτὴ ἡ θεώρηση τῆς δομῆς τῆς πόλης καὶ τοῦ κέντρου τῆς ἀπὸ τὴν κλασικὴ θεωρία βασίζεται στὴ θεμελιώδη ὑπόθεση τῆς ἀστικῆς πολιτικῆς οἰκονομίας: τὸ σύστημα τῆς *ἐλεύθερης ἀγορᾶς*, ὅπου ἡ κοινωνικὴ ἢ οἰκονομικὴ μονάδα ἀναγωνίζεται ὅλες τὶς ἄλλες, προσπαθώντας νὰ μεγιστοποιήσει τὴν ὠφέλειά τῆς. Παράλληλα, ἄλλο ἓνα θεμελιακὸ σημεῖο τῆς κλασικῆς θεωρίας εἶναι ὅτι θεωρεῖ τὶς ἐξηγησιας τῆς σάν ἱστορικὰ γενικευμένες. Μ' ἄλλα λόγια, ἡ συμπαγῆς ἱστορικὴ πόλη γίνεται κατανοητὴ μέσα ἀπ' τὶς ἴδιες ἔννοιολογικὲς παραμέτρους, πού ἀναλoοῦν τὴ σημερινὴ ἐκτεταμένη μητρόπολη.

Ὁ συνδυασμὸς τῶν δύο αὐτῶν ὑποθέσεων, τῆς ἐλεύθερης ἀγορᾶς καὶ τῆς διαχρονικῆς ἐφαρμοσιμότητας τῆς κλασικῆς θεωρίας, δημιουργεῖ ἓνα μεγάλο ἔρωτηματικό. Εἶναι ἀδιαμφισβήτητο γεγονός ὅτι μὴν στὸς τελευταίους δύο, σὲ πάνω ἀπὸ πενήντα, αἰῶνες πολεοδομικῆς ἱστορίας μπορούμε νὰ μιλάμε γιὰ «ἐλεύθερη ἀγορὰ» (free market) στὶς χωροθετικὲς κατανομές. Στὸ παρελθόν, τὸ κοινωνικό σύστημα δέν ἦταν φυσικὰ «ἐλεύθερο» (μὲ τὸ νόημα πού τοῦ δίνει ἡ ἀστικὴ κοινωνιολογία). Ἀντίθετα, ἦταν δύσκαμπτα ὁργανομένο γύρω ἀπὸ πολὺπλοκούς κοινωνικούς νόμους καὶ δεδομένα, πού καθορίζαν μονοσήμαντα τὴ θέση τοῦ ἀτόμου στὴν κοινωνικὴ καὶ οἰκονομικὴ ἀρένα καὶ, συνακόλουθα, στὸ φυσικὸ χῶρο.

Ὁ δομικός-φονχαιοναλισμὸς σάν βάση τῆς κλασικῆς θεωρίας γιὰ τὴ δομὴ τοῦ χῶρου

Ἡ κλασικὴ θεωρία δομῆς τῆς πόλης, καὶ τὰ

μοντέλα της γιά τó κέντρο, γίνονται πιό ξεκάθαρα κατανοητά αν ιδωθούν μέσα απ' τó ευρύτερο φιλοσοφικό πλαίσιο γιά τήν κοινωνία, στό όποιο άνήκουν και άπ' τó όποιο προέρχονται. Ούσιαστικά, ή κλασική πολεοδομική θεωρία δέν είναι τίποτα άλλο από τήν εφαρμογή μιάς δομής της πόλης τών άξιων και άξιωματών μιάς γενικότερης *μετα-θεωρίας* της κοινωνικής δομής.

Στό βιβλίο τών *Τάξη και Πάλη τών Τάξεων στη Βιομηχανική Κοινωνία* ó Dahrendorf ισχυρίζεται ότι στήν ιστορία της δυτικής πολιτικής σκέψης δύο θέσεις στέκονται αντιμετώπιες: «Υπάρχει μιά μεγάλη και διακεκριμένη σχολή, σύμφωνα μέ τήν όποία ή κοινωνική τάξη είναι άποτέλεσμα μιάς γενικής συμφωνίας πάνω στις κοινωνικές άξίες, ενός *consensus omnium* ή *volonté générale* πού υπερισχύει άπ' όλες τές δυνατόές άτομικές διαφορές γνώμης ή συμφέροντος. Υπάρχει και μιά άλλη έξ' ίσου διακεκριμένη σχολή, πού ισχυρίζεται ότι ή κοινωνική συνάφεια και τάξη βασίζονται στή δύναμη και τήν έξουσία, πάνω τήν ισχύ τών λίγων και τήν καταπίεση τών πολλών».

Άπό κάθε μιά άπ' τές δύο αυτές φιλοσοφικές θέσεις πηγάζει συγκεκριμένη κοινωνική μετα-θεωρία. Ό Dahrendorf όνομάζει τήν πρώτη «θεωρία της κοινωνικής όλοκλήρωσης» (*integration theory*) ή δομικό φονκσιοναλισμό (*structural functionalism*), τή θεωρεί τήν κυρίαρχη θεωρία στή σύγχρονη δυτική κοινωνιολογική σκέψη, και δίνει τήν άκόλουθη περίληψη τών βασικών της άξιωματών:

- (1) Κάθε κοινωνία είναι μιά σχετικά σταθερή δομή στοιχείων.
- (2) Κάθε κοινωνία είναι μιά συνθετικά *όλοκληρωμένη* δομή στοιχείων.
- (3) Κάθε στοιχείο της κοινωνίας έχει τή δική του λειτουργία, δηλαδή προσφέρει στή συντήρηση τού συστήματος.
- (4) Κάθε λειτουργική κοινωνική δομή βασίζεται σέ μιά ταυτότητα άξιων πού κυριαρχεί ανάμεσα στά μέλη της.

Είναι φανερό ότι υπάρχει ξεκάθαρη αντίστοιχία άνάμεσα στις ύποθέσεις τού δομικού φονκσιοναλισμού και τές άρχές της κλασικής θεωρίας γιά τήν πόλη, όπως αναπτύχθηκαν πιό πάνω. Πράγματι, αν ή λέξη «κοινωνία» στά τέσσερα πιό πάνω άξιώματα αντικατασταθεί μέ τή φράση «δομή της πόλης», καταλήγουμε στόν έννοιολογικό πυρήνα της κλασικής πολεοδομικής θεωρίας: «Η πόλη είναι ένα λειτουργικά όλοκληρωμένο σύστημα. Τα στοιχεία της δομής της κατανέμονται στό χώρο άκολουθώντας γενικά παραδεκτές άξίες (συγκέντρωση, προσπελασιμότητα, ιεράρχηση).

Άς ύποθεθεί τώρα ότι οι βασικές αυτές έννοιες *αντιτρέφονται*. Η σταθερή δομή αντικαθίσταται άπό τήν άλλαγή, ή όλοκληρωμένη δομή άπό τήν

άποσύνθεση, ή λειτουργικότητα άπό τή σύγκρουση, και ή ταυτότητα άξιων άπό τήν καταπίεση. Τότε ή εικόνα της κοινωνίας αλλάζει ριζικά. Κι έτσι, καταλήγουμε στή δεύτερη μετα-θεωρία κατά Dahrendorf, τή «θεωρία της κοινωνικής καταπίεσης» (*coercion theory of society*).

«Η θεωρία της κοινωνικής καταπίεσης βλέπει τήν κοινωνική δομή σαν μιά μορφή κοινωνικής όργάνωσης πού στήνεται διά της βίας και πού συνεχώς αναπαράγει τές δυνάμεις πού τή συντηρούν σέ μιά άτελευτήτη διαδικασία διαλεκτικής άλλαγής...»

Η θεωρία αυτή βασίζεται στις άκόλουθες τέσσερις άρχές:

- (1) Κάθε κοινωνία ύπόκειται συνεχώς σέ διαδικασίες άλλαγής. Η άλλαγή είναι πάντοτε στό προσκήνιο.
- (2) Κάθε κοινωνία εμφανίζει κάθε στιγμή τή διαφωνία και τή σύγκρουση. Οι κοινωνικές συγκρούσεις είναι αναπόφευκτες.
- (3) Κάθε στοιχείο της κοινωνίας προσφέρει μέ τó δικό του τρόπο τήν διαδικασία διαλεκτικής άλλαγής.
- (4) Κάθε κοινωνία βασίζεται στήν καταπίεση ενός μέρους της άπό άλλο.

Άν γίνεται δεκτό ότι ή δομή της πόλης χαρακτηρίζεται άπό συνεχή άλλαγή παρά σταθερότητα, και αντικατοπτρίζει μιά κοινωνία σύγκρουσης συμφερόντων και καταπίεσης παρά συντονισμού και λειτουργικότητας (ύποθέσεις όχι πολύ δύσκολο νά γίνουν στό φάσμα της ιστορικής κοινωνικής πραγματικότητας), είναι ξεκάθαρο ότι ή κλασική θεωρία είναι άνίκανη νά κατανοήσει τή δομή της πόλης και τó ρόλο τού κέντρου. Είναι έτσι άναπόφευκτο νά τεθεί τó ερώτημα αν ή δεύτερη αντιμετώπιση της κοινωνικής διαδικασίας προσφέρει μιά πλήρως κατανοήσιμη τήν δομή και τού ρόλου τού κέντρου στήν πόλη. Σ' ότι άκολουθεί στρεφόμεστε σέ μιά τέτοια εναλλακτική θεώρηση, πού άποτελεί αντίλογο στήν κλασική θεωρία.

μιά εναλλακτική θεώρηση: έξουσία και θεωρία τών κοινωνικών άνταγωνισμών

Η στροφή άπό μιά όπτική γωνιά «κοινωνικής όλοκλήρωσης» σέ μιά κοινωνία τών αντιθέσεων/συγκρούσεων, προύποθέτει ότι γίνεται δεκτή ή *άνιση κατανομή δύναμης και έξουσίας* άνάμεσα στά μέλη της κοινωνικής ομάδας.

Οι έννοιες δύναμη (*power*) και έξουσία (*authority*) είναι άπό τές πιό θεμελιώδεις της κοινωνικής επιστήμης. Οι διάφορες δομές κατανομής δύναμης και έξουσίας άποτελεσαν αντικείμενο μελέτης γιά τούς θεωρητικούς εδó και 25 αιώνας, άπό τόν Άριστοτέλη στόν Μακιαβέλλι και πρόσφατα άπό

τόν Weber στούς Pareto, Mosca, Russel, de Jouvenel, Bendix, Laswell, καί ἄλλους. Γιά τόν Bertrand Russel «ἡ ἔννοια *δύναμη* εἶναι γιά τίς κοινωνικές ἐπιστήμες ὅ,τι καί ἡ ἔννοια ἐνέργεια γιά τίς φυσικές ἐπιστήμες». Ὁ Bertrand de Jouvenel εἶναι ἀκόμη πιά κατηγορηματικός: «Τό φαινόμενο *ἐξουσία* εἶναι ταυτόχρονα πιά ἀρχαιο καί πιά θεμελιώδες ἀπό τό φαινόμενο *κράτος*».

Ἐξουσία, κατά τόν Max Weber, εἶναι ἡ *ἐννομη δύναμη*. Γι' αὐτόν, δύναμη εἶναι «ἡ πιθανότητα πού ἔχει ἕνα κοινωνικό μέλος νά ἐφαρμόσει τίς ἐπιθυμίες του ἀντίθετα σέ ὅποιαδήποτε ἀντίσταση». Ἐνῶ ἐξουσία (ἐννομη δύναμη) εἶναι ἡ «πιθανότητα πού ἔχει μιᾶ ἐπιταγή μέ συγκεκριμένο περιεχόμενο νά γίνει δεκτὴ ἀπό τό δεδομένο κοινωνικό σύνολο».

Πέρα ἀπό τό ρόλο τῆς ἄνισης κατανομῆς τῆς ἐξουσίας, ἕνα δεύτερο διακριτικό στοιχεῖο διαφοράς ἀνάμεσα στίς δύο θεωρίες εἶναι ἡ ἀντικατάσταση τῆς λειτουργικῆς δομῆς μέ τή συνεχή πάλι συμφερόντων καί τάξεων γιά τήν προώθηση τῶν συμφερόντων τους, ὑλικῶν καί ἰδεολογικῶν. Σέ μιᾶ τέτοια θεώρηση τῆς κοινωνικῆς διαδικασίας, τό κατάλληλο μεθοδολογικό ἐργαλεῖο εἶναι ἡ θεωρία τῶν κοινωνικῶν ἀνταγωνισμῶν (conflict theory).

Σύμφωνα μέ μιᾶ πρόσφατη θεώρηση τῆς θεωρίας τῶν ἀνταγωνισμῶν στήν κοινωνιολογική παράδοση (Collins, 1974), ἔχουμε «ἕνα σκληρό πυρήνα ἐπεξηγηματικῶν ἀρχῶν... σέ ἀντιπαράθεση μέ τή θετικιστική παράδοση, καί ἰδιαίτερα τήν «ὀργανική» τῆς πλευρᾶς, ἀπό τόν Comte καί τόν Durkheim στόν σύγχρονο φονκσιοναλισμό». Μιά σύνθεση στοιχείων ἀπό τίς θεωρίες τοῦ Marx καί τοῦ Max Weber προσφέρει ἰσχυρή βάση γιά τή θεωρία τῶν ἀνταγωνισμῶν.

Εἶναι κοινοτυπία τό ὅτι ὁ Marx ὀλοκλήρωσε συνθετικά τήν ἀγγλική οικονομική σκέψη, τή γαλλική ἱστορική σκέψη καί τή γερμανική φιλοσοφική σκέψη. Ἡ ὀλοκλήρωση αὐτῆ ὅμως εἶχε ἕνα ἰδιαίτερο χαρακτηριστικό, τήν ἔξαρση τῆς ἀνταγωνιστικῆς σύλληψης πού διαφαινότανε σέ κάθε μιᾶ τους. Στίς ἀρχές τοῦ 19ου αἰῶνα, ἡ ἀγγλική οικονομική ἐπιστήμη εἶχε ἀκόμη ἕνα κριτικό πνεῦμα, ἕνα τόνο ἀντι-κατεστημένου, ριζοσπαστικό ὀστισμοῦ.

Πίσω ἀπό τοὺς Γάλλους ἱστορικούς κρυβόταν ἡ βίαιη ἐπίθεση τοῦ Βολταίρου ἐνάντια στή θρησκοληψία. Ἐτσι, τό σύνθημα ἐπιστήμη ἐνάντια στή μεταφυσική θά ἐβρισκε στά χέρια τοῦ Marx τήν ὀλοκλήρωση σάν οικονομική ἐνάντια στήν ἰδεολογία. Πίσω ἀπ' τή γερμανική φιλοσοφία βρισκόταν ἕνα εὐρύτερο κίνημα, ἡ μοντέρνα ἱστοριογραφία, καί «ὁ Marx εἶναι διάδοχος στήν καινούργια σχολή τοῦ ἱστορικοῦ ρεαλισμοῦ».

Ἀπό τήν ἄλλη μεριά, ἡ κοινωνιολογία τοῦ Weber ὄχι μόνο συμφωνεῖ, ἀλλά καί συμπληρώνει

τά κατά Marx θεμελιώδη, ἀναφορικά μέ τή θεωρία τῶν ἀνταγωνισμῶν.

Ἡ πρωταρχικότητα τῶν συγκρούσεων τῶν συμφερόντων, ἡ σημασία τῶν ὑλικῶν συνθηκῶν, οἱ ἐπιπτώσεις τῶν συμφερόντων πάνω στήν ἰδεολογία, ἡ ὑπαρξη τῆς οικονομικῆς πάλης τῶν τάξεων—ὄλα αὐτά τά στοιχεῖα βρίσκονται καί στόν Weber.

Στήν ἀνάλυση τῆς θεωρίας τῶν συγκρούσεων, ἡ ἔννοια ἐξουσία παίρνει μιᾶ κεντρική θέση. Θά μπορούσε νά ὀριστεῖ, μέ γενικευμένο τρόπο, σάν ἡ *ἐννομη δύναμη ἐλέγχου τῶν μέσων παραγωγῆς ὑλικῶν καί ἰδεολογικῶν συνθηκῶν στήν κοινωνία*.

Στήν κατανομή τῆς ἐξουσίας στήν κοινωνία ὑπάρχει διαφοροποίηση. Ἱστορικά ὑπάρχει μεγάλη ποικιλία στίς κοινωνικές συνθήκες τῆς ἐξουσίας. Ἡ ποικιλία αὐτῆ βασίζεται σέ διαφορετικές ἀρχές νομιμότητας, διαφορετικούς τρόπους ἐλέγχου διαφορετικῶν μέσων παραγωγῆς, καί διαφορετικές ταξικές δομές καί συγκρούσεις πού προέρχονται ἀπό αὐτή τήν ἀνισοκατανομή ἐξουσίας.

Ἡ ἔννοια τῆς ἐξουσίας καί τῆς κατανομῆς τῆς μπορεί νά χρησιμοποιηθεῖ σάν ἰσχυρό ὄπλο στήν κατανόηση: (α) τῆς διαδικασίας σχηματισμοῦ κεντρικοῦ πυρήνα στό δεδομένο ἱστορικά ἄστικό χῶρο καί (β) τῶν ἀλλαγῶν στίς κεντρικές δομές καί μορφές, στό πέρασμα τοῦ χρόνου. Ἡ ἐξουσία παίρνει τή θέση τῆς κεντρικῆς ἐπεξηγηματικῆς μεταβλητῆς σέ μιᾶ θεώρηση τοῦ *κεντρικοῦ πυρήνα σάν ἐξουσιαστικοῦ χῶρου*.

ὁ κεντρικός πυρήνας σάν ἐξουσιαστικός χῶρος

Ἄν ἡ δομή τοῦ ἀστικοῦ χῶρου δέν εἶναι ἄλλο ἀπό τήν ὀργάνωση στοῦ χῶρου τοῦ δεδομένου κοινωνικοῦ συστήματος, ὅποιαδήποτε θεωρία γιά τήν δομή τῆς πόλης θά πρέπει νά εἶναι σύμφωνη ἢ ἀκόμη νά εἶναι παράγωγο μιᾶς γενικότερης κοινωνικῆς θεωρίας.

Ἐποστηρίχθηκε πιά πάνω, ὅτι ἡ κλασική πολεοδομική θεωρία ἀντέλει τίς ἐμπειρίες καί τά ἀξιώματά της ἀπό τόν δομικό φονκσιοναλισμό, τή θεωρία τῆς κοινωνικῆς ὀλοκλήρωσης. Ἐτσι, μιᾶ ἐναλλακτική θεώρηση τῆς δομῆς τοῦ ἀστικοῦ χῶρου προκύπτει ὅταν σάν κατευθυντήρια κοινωνική θεωρία πάρουμε τή θεωρία τῶν ἀνταγωνισμῶν. Ἐνα τέτοιο μοντέλο ἀστικῆς δομῆς θά βασίζεται στήν ἀλλαγή, τήν κοινωνική σύγκρουση καί ἀποσύνθεση, τήν καταπίεση καί τίς ἐπιπτώσεις ἀπό τή διαφοροποιημένη κατανομή τῆς ἐξουσίας. Μιά τέτοια θεώρηση τῆς δομῆς τοῦ ἀστικοῦ χῶρου καί τοῦ κεντρικοῦ πυρήνα του θά εἶχε τίς ἀκόλουθες θέσεις:

1) *Ἡ πόλη εἶναι ἕνα ἐξουσιαστικό ὀργανωμένο σύνολο*. Ἄτομα, ὀμάδες, κοινωνικές τάξεις

- στήν πόλη, ἐμπλέκονται σέ μιά διαρκή ταξική πάλη, στήν προσπάθειά τους νά προωθήσουν τά ὕλικά καί ἰδεολογικά συμφέροντά τους. Ἡ ὀργάνωση τῆς πάλης αὐτῆς στό δομημένο χῶρο τῆς πόλης εἶναι παράγωγο τῆς ἀρχικής ὀργάνωσης στίς σφαίρες τῆς «κοινωνίας» καί τοῦ «κράτους».
- 2) *Ὁ πολεοδομικός χῶρος δέν εἶναι «ὀλοκληρωμένος».* Αὐτό πού ὀνομάζουμε δομή τῆς πόλης δέν εἶναι τίποτα ἄλλο ἀπό ἓνα πλέγμα δραστηριοτήτων στό χῶρο, ὀργανωμένο μέ βάση δύο ἀρχές: τήν ἀρχή τῆς πάλης τῶν τάξεων καί τήν ἀρχή τῆς ἀνισοκατανομῆς τῆς ἐξουσίας.
- 3) *Τό κέντρο τῆς πόλης εἶναι ὁ χῶρος τῆς ἐξουσίας.* Ἡ δομή τῆς πόλης ἀντικατοπτρίζει διαδικασίες κοινωνικῆς συγκρούσεως. Γιὰ νά μωρέσει νά ἐφαρμόσει τό πλέγμα τῆς κυριότητάς της, ἡ ἡγετική τάξη χρειάζεται ἓνα χῶρο καί μιά ἔκφραση τῆς ἐξουσίας της, δημιουργώντας ἔτσι ἓνα ἐξουσιαστικό χῶρο, πού γίνεται τό κέντρο τῆς πόλης. Ἡ πόλη ἄπ' τή μεριά της ὀργανώνεται γύρω ἀπ' αὐτόν τόν ἐξουσιαστικό πυρήνα, ἀντανακλώντας τούς ἴδιους παράγοντες ἐξουσίας.
- 4) *Ἡ δημιουργία πυρήνα, σάν ἐξουσιαστικῶ χῶρου, «νομιμοποιεῖται» μέ ποικιλία τρόπων.* Κάθε τρόπος ἀποτελεῖ συνδυασμό τῶν τριῶν ἰδεῶν τῶν τύπων νομιμότητας: παραδοσιακό, χαρισματικό, καί ὀρθολογικό.
- 4α) *Ὁ παραδοσιακός ἐξουσιαστικός πυρήνας* βασίζεται στή δύναμη τῆς προϊστορίας τῆς δομῆς τῆς πόλης. Κάποια ἐξουσία στό παρελθόν ὀργάνωσε τή δομή τῆς πόλης γύρω ἀπ' τό δικό της ἐξουσιαστικό πυρήνα. Ἡ ἐξακολούθησι τῆς ἐπιρροῆς τῆς παραδοσιακῆς ἐξουσίας ἐξασφαλίζει καί τήν πρωτοκαθεδρία τοῦ παραδοσιακοῦ πυρήνα.
- 4β) *Ὁ χαρισματικός ἐξουσιαστικός πυρήνας* ὀργανώνεται στή βάση μιάς «νέας» ἐξουσίας. Στό βαθμό πού ἡ νέα αὐτή ἐξουσία θά πετύχει νά διατρανώσει τήν κυριαρχία της, θά πρέπει καί ὁ πολεοδομικός ἴστος νά ἀναδιοργανωθεῖ ὥστε νά τήν ἐκφράσει.
- 4γ) *Ὁ ὀρθολογικός ἐξουσιαστικός πυρήνας* ὀργανώνεται μέ βάση συνοπτικά, ὀρθολογικά ἀξιώματα. Ἀντιπροσωπεύει τήν ἐκφραση στό χῶρο ἀντίστοιχων ἀξιομάτων πού κυριαρχοῦν στήν ἔννομη ἐξουσία. Χαρακτηριστικό παράδειγμα εἶναι τό σύνολο τῶν κανόνων πού διαρθρώνουν τόν ἀστικό πολεοδομικό χῶρο, ὅπως τά πολεοδομικά σχέδια καί κανονισμοί, κτλ.
- 5) Ἡ μορφή τῆς ἔννομης ἐξουσίας ἔχει ἀλλάξει ριζικά στήν πορεία τῆς ἱστορίας. Συνακόλουθα, ἡ μορφή καί δομή τοῦ κέντρου τῆς πόλης σάν ἐξουσιαστικῶ πυρήνα ἄλλαζε ἀντίστοιχα. Ἔτσι, παρατηροῦνται διάφοροι τρόποι μέ τούς

ὁποίους ἐκφράζεται στό χῶρο ἡ ἀλλαγὴ αὐτῆς στίς δομῆς τῆς ἐξουσίας:

- 5α) Ἡ πιό κοινὴ μέθοδος εἶναι ἡ *ὑποδοῦλαση* καί μεταβολὴ τοῦ παραδοσιακοῦ ἐξουσιαστικοῦ πυρήνα. Ἡ νέα ἐξουσία (νέος ἡγέτης, νέα τάξη κτλ.) ἀπλούστατα καταλαμβάνει τό παλιό locus δύναμης. Μιά τέτοια ἐξέλιξη ταυτίζεται ἀραιαίτητα μέ μιά παράλληλη ἀποδοχὴ παραδοσιακῶν ἀρχῶν νομιμοποίησης τῆς ἐξουσίας. Μ' ἄλλα λόγια, ἡ νέα ἐξουσία θά χρησιμοποιήσει τούς παλιούς κανόνες, ἀξίες καί σύμβολα καί θά τούς διασκευάσει κατάλληλα, ὥστε νά νομιμοποιήσουν τὴ δική της κυριότητα. Ἡ χρῆσι τοῦ παραδοσιακοῦ πυρήνα σάν καινούργιου κέντρου ἐξουσίας δέν εἶναι μόνο μιά βολική λύση, ἀλλὰ προσθέτει καί βαρύτητα στίς ἀπαιτήσεις νομιμότητας τῆς νέας ἐξουσίας.
- 5β) Ἀντίθετη ἀκριβῶς περίπτωση εἶναι ἡ *ἐγκατάλειψη* τοῦ παλιοῦ ἐξουσιαστικοῦ πυρήνα γιὰ χάρη ἐνός καινούργιου. Στὴν περίπτωσι αὐτὴ ἡ νέα ἐξουσία αἰσθάνεται ἀρκετὰ δυνατὴ νά χρησιμοποιήσει μιά «χαρισματικὴ» ἀρχὴ νομιμότητας. Αὐτό μεταφράζεται στὴ δομὴ τῆς πόλης μέ τὴ δημιουργία ἐνός καινούργιου πυρήνα συνηθέστατα μεγαλόπρεπου, πού ὑπογραμμίζει τὴν ποιότητα, τίς ἀξίες καί τίς ἀπαιτήσεις τῆς νέας ἐξουσίας.

Τό μοντέλο δομῆς τῆς πόλης καί τοῦ κεντρικοῦ πυρήνα, πού παρουσιάστηκε πιό πάνω, ἀποτελεῖ ριζικὴ ἀντιδιαστολὴ στήν παραδοσιακὴ θεωρία. Οἱ τρεῖς βασικὲς ἔννοιες τῆς κλασικῆς θεωρίας ἀναφέρθηκαν πιό πάνω σάν: προσπελασιμότητα, συγκέντρωση-συσσώρευση, καί ἱεράρχηση. Τώρα, τρεῖς νέες ἔννοιες παίρνουν τὴ θέση τους:

Ἡ ἔννοια προσπελασιμότητα ἀντικαθίσταται ἀπὸ τὴν *ἔξουσία*. Ἡ ἀρχὴ χωροθέτησε δέν εἶναι ἡ διαφοροποίηση τῆς προσπελασιμότητας, ἀλλὰ ἡ διαφοροποίηση τῆς ἐξουσίας. Οἱ κοινωνικὲς καί οἰκονομικὲς μονάδες παίρνουν τὴ θέση τους στὸν ἴστό τῆς πόλης ὄχι γιὰ νά «μεγιστοποιήσουν τὴν προσπελασιμότητά» τους, ἀλλὰ γιὰτὴ ἀκολουθήσαν προκαθορισμένεσ καί κοινωνικὰ ὀριοθετημένεσ νόρμεσ κυριαρχίας καί ἐξάρτησε. Ἡ «προσπελασιμότητα» ἐρχεται νά καθοριστεῖ *ἀργότερα*, μέσω κοινωνικῶν διαδικασιῶν πού προσδιορίζουν ποιὸς ἔχει ἐξουσία στὴ λήψη ἀποφάσεων γιὰ τό χῶρο, ἀλλὰ καί μέσω ἐλεγχόμενων δικτύων κυκλοφορίας καί ἐπικοινωνίας, πού καθορίζουν ποιὸς «φυσικὸς» ἀποστάσεις θά ἐλαχιστοποιήθουν καί ποιὸς θά κρατηθὸν συνειδητὰ μακρινέσ.

Ἡ ἔννοια ἱεράρχηση ἀντικαθίσταται ἀπὸ τὴν *ἐπικυριαρχία*. Οἱ δραστηριότητες δέν εἶναι «ἱεραρχικὰ κατανεμημένεσ σέ ἓνα ὀλοκληρωμένο πολεοδομικὸ σύστημα». Ἀντίθετα, οἱ δομῆς στό

χῶρο ἀντικατοπτρίζουν τὴν πάλη γιὰ κυριαρχία ἀνάμεσα στὶς κοινωνικὲς ὁμάδες. Ἡ πιό κυρίαρχη ὁμάδα, ἢ ἄρχουσα τάξη, θὰ χωροθετήσει τὴν ἐξουσία της, πού θὰ ἀποτελέσει τὸν κατ' ἐξοχὴν ἐξουσιαστικὸ πυρήνα, τὸ κέντρο τῆς πόλης. Οἱ ἐξαρτώμενες καὶ ὑποτελεῖς τάξεις θὰ ὀργανωθοῦν στὸ χῶρο γύρω ἀπὸ αὐτὸ τὸ κέντρο, ἀκολουθώντας κοινωνικά διαφοροποιημένα σχήματα κατανομῆς.

Ἡ ἔννοια συσῶρευση-συγκέντρωση ἀντικαθίσταται ἀπὸ τὴν *ὀργάνωση συμφερόντων*. Δὲν ὑπάρχει καμιὰ «λειτουργικὴ ἀναγκαιότητα» στὴ συγκέντρωση ὁμοίων δραστηριοτήτων, ὅπως ἰσχυρίζεται ἡ ἀρχὴ τῶν οἰκονομικῶν κλίμακας. Ἀντίθετα, αὐτὸ πού παρατηρεῖται εἶναι ἡ ὀργανωμένη συγκέντρωση *παράλληλων* συμφερόντων στὸ χῶρο, ὥστε νὰ πετυχαίνουν τὸ μέγιστο τῆς κοινωνικῆς καὶ οἰκονομικῆς ἐπικυριαρχίας.

Σὰν ἀποτέλεσμα τῆς διαλεκτικῆς αὐτῆς ἀντιστροφῆς στά θεωρητικὰ πλαίσια τῆς δομῆς τῆς πόλης, μποροῦν νὰ ἐπισημανθοῦν τρεῖς θεμελιακὲς διαφορὲς ἀνάμεσα στὴν παραδοσιακὴ θεωρία καὶ τὸ προτεινόμενο μοντέλο γιὰ τὸ κέντρο τῆς πόλης:

1) Τὸ κέντρο, σὰν ἐξουσιαστικὸς πυρήνας, *προϋπάρχει* τῆς συνολικῆς ἀστικῆς δομῆς. Στὴν κλασικὴ θεωρία, τὸ κέντρο ἐμφανίζεται σὰν ἐπακόλουθο χωροταξικῶν δυνάμεων ἱεραρχημένης ὀλοκληρώσεως ἐνὸς δεδομένου πολεοδομικοῦ συστήματος. Στὸ μοντέλο, τὸ κέντρο *εἶναι* ἡ πρωτογενὴς πόλη. Εἶναι ὁ πυρήνας ἐξουσίας καὶ ἐλέγχου τῆς ὑποτελοῦς περιφέρειας γύρω του. Ἡ περιφέρεια αὐτὴ μπορεῖ νὰ βρισκεται σὲ ὅποιοδήποτε στάδιο ἀστικοποίησης, ἀκόμη καὶ στὴν πρωτόγονη μορφῇ ἀγροτικῆς ὀργάνωσης. Ἡ «πόλη» σὰν δομὴ «πὸν περιβάλλει» τὸ κέντρο ὀργανώνεται σταδιακὰ γύρω ἀπὸ τὸν ἐξουσιαστικὸ πυρήνα ἀκολουθώντας δυνάμεις, κατευθύνσεις καὶ κανόνες πού αὐτὸς καθορίζει. Ἡ ἀστικὴ δομὴ πού ἔτσι ὀργανώνεται, ἀντικατοπτρίζει φυσικὰ τὶς σχέσεις ἐξουσίας πού ἰσχύουν στὴ δεδομένη ἱστορικὴ στιγμή.

2) Ἡ μορφή καὶ δομὴ τοῦ κέντρου τῆς πόλης *ἀλλάζει σύμφωνα* μὲ τὶς ἀλλαγὲς στὶς *δομὲς* τῆς ἐξουσίας. Οἱ σχέσεις ἐξουσίας, δηλαδή οἱ σχέσεις ἐλέγχου τῶν μέσων ὑλικῆς καὶ ἰδεολογικῆς παραγωγῆς, θεωροῦνται ἡ θεμελιώδης μεταβλητὴ. Περιβαλλοντικὲς, πολιτιστικὲς, τεχνολογικὲς καὶ ἄλλες μεταβλητὲς (π.χ. αὐξηση τοῦ πληθυσμοῦ, ἀστικοποίηση, τεχνολογικὴ πρόοδος κτλ.), πού συνήθως παίρνονται σὰν βασικὲς παράμετροι στὴν κλασικὴ θεωρία, ἐδῶ θεωροῦνται *παράγωγες* πλευρὲς τῶν διαδικασιῶν ἐλέγχου καὶ ἐπικυριαρχίας. Ἐτσι, ἡ ἀλλαγὴ σ' αὐτὲς ἀκριβῶς τὶς διαδικασίες εἶναι αὐτὴ πού προσφέρει τὴν ἀπαραίτητη ὥθηση γιὰ ἀλλαγὴ στὴν ἀστικὴ δομὴ.

3) Ὁ πολεοδομικὸς προγραμματισμὸς καὶ οἱ

ἐκφράσεις του παίζουν ἓνα βασικὸ ρόλο *στὴν ἔκφραση τῶν ἐξουσιαστικῶν δομῶν* στὸ *χῶρο*, *στὴν ἱκανοποίηση τῆς ἀνάγκης τῆς ἐξουσίας* γιὰ *νομιμοποίηση καὶ φυσικὴ ἔκφρασή της* σὲ ἓνα *ἐξουσιαστικὸ πυρήνα*. Σχεδιαστὲς τοῦ χῶρου, σὲ ὅποιαδήποτε μορφῇ (ἀπὸ τοὺς ἡμι-ἱερατικούς ἀστρονόμους-κτίστες τῆς ἀρχαιότητος ὡς τοὺς σύγχρονους πολεοδόμους) διὰ μέσου τῆς ἱστορίας, συνειδητὰ ἢ ἀναπόφευκτα, ἐξυπηρετήσαν τὰ συμπερόντα τῆς ἄρχουσας κάθε φορὰ τάξης μὲ τὸ νὰ πραγματώνουν στὸ χῶρο τὸ δομημένο περιβάλλον πού κάθε φορὰ ταιριάζει στὶς ἰσχύουσες μορφὲς ἐξουσίας.

Κάθε ἱστορικὴ πόλη, ἀπ' τὴν πιό «ὀργανικῇ» στὴν πιό «σχεδιασμένην», ἐλέγχεται κατὰ τὸν ἓνα ἢ τὸν ἄλλο τρόπο στὴ φυσικὴ τῆς ἐξέλιξη. Ὁ «πολεοδόμος» εἶναι πάντα παρῶν, γιὰ νὰ ὀργανώσει τὴ δομὴ τῆς πόλης σύμφωνα μὲ τὶς ἀπαιτήσεις τῆς δεδομένης πολιτικῆς οἰκονομίας. Ἡ «πολεοδομικὴ ἀνάπλαση» εἶναι ἓνα ἀπὸ τὰ πιό συνηθισμένα μέσα, στὴν ἱστορία τῆς πολεοδομίας, καὶ εἶναι πάντα συνδεδεμένη μὲ τὴ δημιουργία νέων ἐξουσιαστικῶν πυρήνων γιὰ τὴν ἐξυπηρέτηση μιᾶς ἀνερχόμενης ἄρχουσας τάξης. Τὸ «κυκλοφοριακὸ δίκτυο» εἶναι ἓνα ἀκόμη χρήσιμο ἐργαλεῖο. Πάντα ἐξυπηρετεῖ διαδικασίες ἐλέγχου καὶ ἐπικυριαρχίας ἀναποκρινόμενο στὶς πολυπλοκὲς ἀπαιτήσεις τους: τὴν ἀποδοτικὴ διακίνηση ἀνθρώπινου δυναμικοῦ καὶ πλεονάσματος πρὸς τὰ κέντρα ἐλέγχου, ἢ τὶς милитарιστικὲς ἀπαιτήσεις τῶν τρόπων καὶ μέσων καταπίεσης.

Δὲν ὑπάρχει παράδειγμα στὴν ἱστορία τῆς πολεοδομίας πού νὰ μὴν ἐκφράζει, μὲ τὸν ἓνα ἢ τὸν ἄλλο τρόπο, τὴν παραποίηση τῆς δομῆς τῆς πόλης ἀπὸ τὴ δομὴ τῆς ἐξουσίας, πού νὰ μὴ δημιουργεῖ ἓνα κέντρο γιὰ νὰ ὑπηρετήσει καὶ ἐκφράσει τὰ συμφέροντα τῆς ἐξουσίας αὐτῆς. Γιὰ τὸ σκοπὸ αὐτὸ, ἡ ἐξουσία βρῆκε στὴν πολεοδομικὴ θεωρία καὶ πρακτικὴ ἓνα πιστὸ ὑπέρητη. Ἀκόμη καὶ οἱ «κοῦτοπιες», τὰ ὑπερκόσμια αὐτὰ δημιουργήματα τῆς πολεοδομικῆς φαντασίας, ἐπίδεικνουν τὴν πιό ἄμεση σχέση ἀνάμεσα στὴ «βέλτιστη» δομὴ τους καὶ στὴν ὀργανωμένη δομὴ τῆς ἐξουσίας.

συμπέρασμα

Ἡ δομὴ τῆς πόλης πάντα ἀποτελοῦσε ἔκφραση στὸ χῶρο κοινωνικῶν διαδικασιῶν. Τὸ κέντρο τῆς πόλης ἐμφανίστηκε σὰν ὁ χῶρος ὑπέμετρης συγκέντρωσης, σὲ βαθμὸ ἐκρηκτικό. Τέθηκε ἔτσι τὸ δίλημμα, στὴν κλασικὴ πολεοδομικὴ θεωρία, ἂν θὰ πρέπει τὸ κέντρο: (α) νὰ ἀναπλαστεῖ γιὰ νὰ ξαναποκτήσει τὴν πρῆπουσα κορυφαία θέση στὴ δομὴ τῆς πόλης, ἢ β) νὰ ἀγνοηθεῖ σὰν ξεπερασμένη πολεοδομικὴ ἔκφραση.

Τὸ δίλημμα «ὀργανωμένη ἐπανασυγκέντρωση»

BIBΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ή «άποκέντρωση» είναι φτιαχτό. Προέρχεται από μία δομικο-φονκσιοναλιστική θεώρηση. Με το μοντέλο που προτείνεται εδώ, το δίλημμα αλλάζει μορφή: είναι θέμα *δομής της έξουσίας*. Η πολεοδομική άποκέντρωση *προϋποθέτει* άποκέντρωση της έξουσίας. Αυτό που σήμερα συμβαίνει στις μεγάλες μητροπόλεις δεν είναι άποκέντρωση κεντρικών λειτουργιών, αλλά ή όλο και πιο άποκλειστική χρήση του πυρήνα από εκείνες τις δραστηριότητες που σήμερα μονοπωλούν την έξουσία: τη συγκεντρωτική γραφειοκρατία του μεταβιομηχανικού κράτους και τους φορείς κεφαλαιοκρατικής συσσώρευσης και έλέγχου. Ακόμη, το κέντρο της σύγχρονης μητρόπολης άσκει έλεγχο σε μία εύρυστη περιοχή που ξεπερνά κατά πολύ την άμεση περιφέρειά της. Στο σύγχρονο παγκόσμιο σύστημα των άλληλένδετων οικονομικοπολιτικών συμφερόντων, οι πολεοδομικοί πυρήνες των μεγάλων μητροπολιτικών κέντρων έχουν άμεσώτερες διασυνδέσεις *μεταξύ τους*, παρά με την περιβάλλουσα το καθένα περιφέρεια.

Οποιαδήποτε πρόβλεψη για το μέλλον του κεντρικού πυρήνα άποκτά νόημα μόνο μέσα από μία τέτοια θεώρηση. Αύτη μπορεί να έξηγήσει ίκανοποιητικά την εξακολούθηση της επικυριαρχίας του κέντρου, ακόμα και κάτω από *τοπικά* φαινόμενα άποκέντρωσης. Αντίστοιχα, προτάσεις και στρατηγικές για την άνακατανομή δραστηριοτήτων στο χώρο θά είναι μακροπρόθεσμα χωρίς άποτέλεσμα, αν άγνοούν την άμεση έξάρτηση του κεντρικού πυρήνα από τις δομές της έξουσίας.

Φθάνουμε έτσι πίσω στο σημείο άφρητηρίας της μελέτης αύτης. Αν ή πόλη είναι μία πρωτογενής μορφή κοινωνικής όργάνωσης στο χώρο και του χώρου, τότε *μόνο* ή άναδιοργάνωση των κοινωνικών σχέσεων δημιουργεί έναλλακτικές άστικές δομές. Με τή θεώρηση των κοινωνικών σχέσεων μέσα από το πρίσμα της θεωρίας των άναγωνισμών και τής άνισης κατανομής της έξουσίας, ή έννοια της κεντρικότητας στη δομή της πόλης άποτελεί θέμα και πρόβλημα της πολιτικής θεωρίας και πράξης, έπαναστατικής ή μη.

- Alonso, William, *Location and Land Use*, Cambridge, Mass., 1964.
- Berry, Brian and Pred. Allen, *Central Place Studies*, Philadelphia, 1961.
- Boyce, Ronald, «Myth Versus Reality in Urban Planning», *Land Economics*, vol. 39:3, August 1963.
- Collins, Randall, «A Comparative Approach to Political Sociology», in: Bendix, R. et al. (eds.), *State and Society*, New York, 1968.
- Collins, Randall, «Reassessments of Sociological History: The Empirical Validity of the Conflict Tradition», *Theory and Society*, vol. 1, 1974, pp. 147-178.
- Dahrendorf, Ralf, *Class and Class Conflict in Industrial Society*, Stanford, 1959.
- Garner, B. J., «Models of Urban Geography and Settlement Location», in: Chorley and Haggett (eds.), *Models in Geography*, London, 1967.
- Harris, Chauncy and Ullman, Edward, «The Nature of Cities», *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, vol. 242, 1945.
- Jouvenel, Bertrand de, *Sovereignty: An Inquiry into the Political Good*, Chicago, 1955.
- Kain, J. F., «The Journey-to-work as a Determinant of Residential Location», *Regional Science Association Proceedings*, vol. 9, 1962.
- Los Angeles City Planning Department, *Centropolis: The Plan for Central City Los Angeles*, Los Angeles, 1964.
- Losch, A., *The Economics of Location*, New Haven, 1954.
- Lynch, Kevin, «The Form of Cities», *Scientific American*, vol. 190:4, 1954.
- Marx, Karl, *Early Writings*, Trans. T.B. Bottomore, London, 1963.
- Marx, Karl, *The Eighteenth Brumaire of Louis Bonaparte*, New York, International Publishers, 1963.
- Marx, Karl and Engels, Friedrich, *The German Ideology*, Revised English trans., London, 1965.
- Muth, Richard, *Cities and Housing*, Chicago, 1969.
- Park, Robert, Burgess, E.W. and McKenzie, R.D., *The City*, Chicago, 1925.
- Russell, Bertrand, *Power*, New York, 1938.
- Webber, M.M., «Urban Place and Non-place Urban Realm», in: Webber et al., *Explorations into Urban Structure*, Philadelphia, 1963.
- Weber, Max, *The Theory of Social and Economic Organization*, Trans. Talcott Parsons, New York, 1947.
- Weber, Max, *Economy and Society*, New York, Bedminster Press, 1968, Intro. by G. Roth.